

Lev Centrih in Jernej Kosi

Med Slovenskim narodnim vprašanjem in Slovensko nacionalno zgodovino – komentarji k Slovenski novejši zgodovini

Pisanje recenzije, ki ne želi biti zgolj slavo-spev vrlinam obravnavanega dela ali zgolj preprost povzetek dognanega, je na tukajšnjih geografskih širinah in dolžinah precej nedobrodošlo početje. Reakcija avtorjev na kritiko je namreč povečini silno burna, pisec kritičnega pretresa pa si s tovrstnim dejanjem navadno nakoplje vsaj osebno zamero, če že ne dednega sovraštva prizadetega zgodovinarskega klana. Zavedajoč se vseh teh problemov sva precej dolgo omahovala, ali naj sploh formulirava in objaviva nekaj pomislov, ki so se nama porodili ob prebiranju *Slovenske novejše zgodovine*.¹ Dvom o smotrnosti takšnega početja se je še poglobil spričo dejstva, da najine pripombe ne zadevajo zgolj same vsebine obravnavanega dela, temveč predvsem poskušajo ovrednotiti spoznavno vrednost določene oblike zgodovinopisnega raziskovanja 19. in 20. stoletja. Vsem pomislekom navkljub je na koncu vendarle prevladalo prepričanje, da bi se bilo ob izidu monumentalnega dela sodelavcev Inštituta za novejšo zgodovino primer-no javno izpostaviti.²

Nekaj osnovnih karakteristik Slovenske novejše zgodovine

Slovenska novejša zgodovina je v dve knjigi razdeljen, s kazalom iz dveh barv slovenske trobojnice ozaljšan, skoraj 1400 strani obsegajoč in na enciklopedičen način oblikovan sintetični prikaz zadnjih 150 let slovenske zgodovine. Pri njenem nastanku je, kot rečeno, sodeloval celoten kolektiv Inštituta za novejšo zgodovino. Po pričevanju glavne urednice so se pri nastajanju »strogo držali načela, da prikažemo celotno slovensko zgodovino od sredine 19. stoletja naprej«, in zato so poleg lastnih dognanj »povzemali tudi ugotovitve celotne dozdajšnje slovenske in tuje zgodovinopisne ustvarjalnosti«. ³ Omeniti velja tudi, da je uredniški odbor »v začetku svojega dela največ razpravljal o pripravi časovne porazdelitve posameznih poglavij, saj naj bi ta predstavljala zaokrožene razvojne enote. Ni bilo toliko odprtih vprašanj glede politične zgodovine, pa toliko več glede gospodarske, socialne in kulturne zgodovine, pri katerih procesi potekajo in se končujejo v daljših časovnih obdobjih.« ⁴ Na koncu se je uredništvo odločilo, da bo ohranilo uveljavljeno periodizacijo. Monografija je tako razčlenjena v štiri velika poglavja (*Avstrijska doba 1848–1918, Doba prve Jugoslavije 1918–1941, Druga svetovna*

¹ Zdenko Čepič idr., *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije* (Ljubljana 2005).

² Avtor razdelkov *Nekaj osnovnih karakteristik Slovenske novejše zgodovine, Stari so vedeli in Kaj je važno? – O naravi družbenega je Jernej Kosi. Avtor razdelka K razvoju slovenskega narodnega vprašanja: vprašanje konceptualizacije je Lev Centrih. Uvod je skupen.*

³ Jasna Fischer, kot v op. 1, nepaginirani uvod *Novi slovenski zgodovinopisni knjigi na pot.*

⁴ Kot v op. 3.

vojna na Slovenskem 1941–1945, Doba druge Jugoslavije 1945–1992).

Po mnenju obeh recenzentov *Slovenske novejšje zgodovine*, dr. Franca Rozmana in dr. Boža Repeta, naj bi bila komparativna prednost pričujoče sinteze pred ostalimi primerljivimi deli v njenem prikazu objektivne slike dogajanja v obravnavanem obdobju. Tozadevno tako dr. Rozman na hrbtni platnici prve knjige potencialne kupce zapeljuje s trditvijo, »da bo ta knjiga za širši krog bralcev prikazala sodobno zgodovino Slovencev v povsem novi luči, mnogo bolj objektivno kot dosedANJI prikazi«, dr. Božo Repe pa k temu na ovitku druge knjige pristavlja, da so vse navedene teme »prikazane objektivno, večplastno, iz različnih zornih kotov, kar velja tudi za socialistično obdobje«.

Do diametralno nasprotnega stališča so se dokopali do sedaj edini znani recenzenti, dr. Tamara Griesser-Pečar, dr. Bernard Nežmah in ddr. Igor Grdina, ki so se pretresa obravnavanega dela lotili nekoliko ambicioznejše.⁵ Zgodovinarica dr. Tamara Griesser-Pečar tako ugotavlja, da je sicer delo »glede na nazorski kot 'svinčenih let' napredek, še zdaleč pa niso vsi prispevki na nivoju že objavljenih raziskav,«⁶ nato pa v nadaljevanju svojega prikaza naniza cel kup pomanjkljivosti. »Knjigi sicer ni očitati eksplicitnega propartijskega pogleda na zgodovino«, priznava v svoji oceni publicist dr. Nežmah, a nato na osnovi štirih prikazanih primerov kljub temu nekoliko ihtavo zaključí, da gre za zgodovino, »ki je na posameznih mestih implicitno napisan/o/ propartijsko«.⁷ S čustvi prepojene marginalije, ki jih je predložil ddr. Grdina, pa med drugim prinašajo tudi oceno, da je za *Slovensko novejšjo zgodovino* značilen neuravnotežen prikaz politične zgodovine.⁸

Četudi se mnenja, ki so si jih o *Slovenski novejšji zgodovini* izoblikovali dr. Tamara Griesser-Pečar, dr. Bernard Nežmah in ddr. Igor Grdina pravzaprav popolnoma razlikujejo od opisov obeh recenzentov, je kljub temu očitno, da vseh pet zgoraj prikazanih ocen izhaja iz skupne podmene. Vsi ocenjevalci verjamejo, da je mogoče ustvarjati in pisati objektivno in uravnoteženo zgodovino. Med seboj se razlikujejo le v tem, da prva dva recenziranemu delu pripisujeta zvrhano mero objektivnosti, medtem ko drugi trije na osnovi primerov opozarjajo na pomanjkanje tovrstne kvalitete. Zdi se, da je bila zahteva po zadovoljitvi kriterija objektivnosti tudi osnovno vodilo avtorjev in urednikov *Slovenske novejšje zgodovine*.

A na kaj pravzaprav merimo, kadar govorimo o objektivnosti kot osnovnem vodilu zgodovinske prakse? V kakšnem horizontu je sploh mogoče postaviti objektivnost kot postulat zgodovinske prakse?

Stari so vedeli

Ideja o mogočnosti objektivnega prikaza preteklega dogajanja je razmeroma stara ideja, saj zgodovinarje spremlja že vsaj od nastanka pozitivističnega zgodovinskega na začetku 19. stoletja. Za nazaj je mogoče trditi, da je bila ideja o historični objektivnosti povsem iluzorna, a hkrati nujna in funkcionalna ideja, saj se je prav s sklicevanjem na objektivnost lastne prakse zgodovinske lahko vzpostavilo kot »moderna« oblika vednosti.

Kot »moderna« oblika vednosti se je namreč zgodovinske, tako Wallerstein, oblikovalo v veliki bitki 19. stoletja, bitki med »znanostjo« in »filozofijo«, ki se ga je udeležilo na strani »znanosti«. Odločitev za bojevanje pod prapori »znanosti«, torej na strani zagovornikov uveljavitve nomotične norme v družboslovnem polju, je imela za posledico, da je zgodovinske privzelo postulate naravoslovnih disciplin (poudarek na obstoju realnega sveta, ki je objektivni in ga je mogoče spoznati; poudarek na empirični evidentnosti; poudarek na nevtralnosti znanstvenika), historiki 19. stoletja pa so se, sledeč naravoslovni znanstveni praksi, iz knjižnice (kraj branja) oziroma delovne sobe (kraj razmišljanja) umaknili v svoj »laboratorij«, torej v prostor, za katerega so menili, da omogoča kontrolirano zbiranje, hranjenje in nadziranje raziskova-

⁵ Ob tem prim. tudi precej detajlno recenzijo Zdenka Radelića v *Časopisu za suvremeno povijest*, št. 2, 2006, str. 679–691. Pisec meni, da so avtorji pokazali »kako se mogu složeni povijesni događaji opisati i objasniti objektivno i nepristrano te približiti svakom čitatelju«.

⁶ Tamara Griesser-Pečar, *Slovenska novejšja zgodovina 1848–1992*, v: *Ampak : mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo*, let. 7, št. 2 (februar 2006), str. 42–44.

⁷ Bernard Nežmah, recenzija knjige *Slovenska novejšja zgodovina*, v: *Mladina*, št. 47 (21. november 2005).

⁸ Igor Grdina, *Vedeževalsko napovedovanje preteklosti*, v: *Ampak : mesečnik za kulturo, politiko in gospodarstvo*, let. 6, št. 10 (december 2005), str. 35–37.

ne materije – umaknili so se v arhiv. Vendar pa je bila narava zgodovinopisne odvrnitve od filozofije dvojna – sočasno s splošno zavrnitvijo »filozofske« spekulativnosti se je namreč zgodovinopisje odreklo tudi za takratno filozofijo tako značilni nagnjenosti k rabi spekulativnih splošnih shem za pojasnjevanje narave odnosov v svetu. To je pomenilo, da »znanstveni« zgodovinopisci niso bili pripravljeni sprejeti niti za samo družboslovje določujoče oblike raziskovalne prakse, ki je bila na prvi pogled precej podobna filozofskim umovanjem in ki jo Wallerstein opredeljuje kot iskanje znanstvenih »zakonov« družbenega sveta. Tako se je zgodovinopisje, nekoliko paradokсно, s sodelovanjem v procesu, ki ga je gnala želja po uveljavitvi nomotetičnega ideala oziroma nomotetične norme v nastajajočem družboslovnem polju, konstituiralo kot izrazito antiteoretska in idiografična družboslovna disciplina.⁹

Pozitivistični zgodovinopisci potemtakem črpajo iluzijo o objektivnosti lastnega početja iz »sterilnosti« lastnih metodoloških prijemov. Ko torej historiki razpredajo o objektivnosti, imajo, v dobri pozitivistični maniri, v mislih predvsem vestno upoštevanje obrtniških kriterijev. Skrajna konsekvence tovrstnega preudarka je nikoli izrečena, a hkrati implicitno sprejeta teza, da prav vsakemu historičnemu zapisu o preteklosti podeljuje patino objektivnosti že sam kritičen pretres virov, ki ga v historičnih razpravah vizualno ponazarja opomba pod črto z navedeno dokumentacijo.

Ni se nam treba sklicevati na modre misli začetnikov »šole Analov«, da bi razkrili naivnost in cenenost iluzij zgodovinopisnega pozitivizma, še posebej iluzije o mogočnosti objektivne zgodovinopisne prakse. Povsem bo namreč zadoščalo, če si bomo v naslednjih nekaj vrsticah pogledali nekatere precej stare metodološke premisleke dveh slovenskih zgodovinarjev. V učbeniku *Struktura in tehnika zgodovinske vede*,¹⁰ denimo, ob čigar prebiranju so bile v skrivnosti historičnega raziskovanja uvedene številne generacije slovenskih študentov zgodovine, nam Bogo Grafenauer, sicer kot praktik resda pretežno pozitivistični historik, polaga

na dušo, »da zgodovinska veda nikakor ni samo rezultat preprostega zapisovanja dejstev po ohranjenih virih«, in nato nekaj vrstic niže prosto po Blochu¹¹ še doda, da viri »ne govorijo sami, marveč le takrat, kadar jim zgodovinar zna postavljati vprašanja«. ¹² Tudi Fran Zwitter, nemara največji slovenski zgodovinar vseh časov, je v neki diskusiji o naravi ekonomske zgodovine¹³ že pred več kot petdesetimi leti zapisal naslednje: »Historičnih znanosti 'v ožjem smislu' namreč ne označuje samo to, da 'predvsem' pripravljajo gradivo, ugotavljajo dejstva, kontrolirajo vire; one niso deskriptivne znanosti, kakor čisto deskriptivnih znanosti – kolikor je meni znano – tudi sicer sploh ni. V vsakem delu, ki mu je kjerkoli na svetu priznan značaj historičnega znanstvenega dela, mora biti združena sposobnost iskanja virov, ugotavljanja dejstev in kontroliranja virov s težnjo po sintezi. Kjer te težnje ni, ne govorimo o historiku, ampak o antikvarju ali eruditu, kakršen je bil n. pr. oni Phillipe Tamizey de Larroque, ki ga je opisoval H. Berr. Historiki se strinjajo v tem, da tak človek ni znanstvenik, vsaj zato ne, ker ne zna razlikovati, kaj je 'važno'. Težko si je predstavljati, kaj bi storil človek, ki bi ne imel v sebi nikakih problemov in nikakih teorij ali hipotez, ki jih je seveda znanstvenik ob študiranju virov pripravljen dopolniti ali revidirati, ko bi stal pred obilico gradiva npr. kakega arhiva za novejšo zgodovino; jasno je, da bi tega gradiva ne obvladal, ampak bi gradivo obvladalo njega.«¹⁴ Historične znanosti, tako Zwitter, niso deskriptivne znanosti, saj zgodovinarji organizirajo arhivski material na osnovi že obstoječih teorij ali hipotez. Zgodovinopisna interpretacija, torej vsak zapis o dogajanju v času, pri katerem ne gre zgolj za povsem neorganizirano in nekavzalno tvorjenje kronoloških nizov, potemtakem zmeraj predpostavlja poprejšnjo izbiro konceptualnega oporišča. Vsako oporišče pa vsebuje, banalno rečeno, skupek bolj ali manj sofisticiranih podmen o naravi družbenega in nabor določenih uporabnih »delovnih orodij«. Zgodovinopisje torej ni objektivni prikaz preteklega dogajanja. Prav nasprotno je res: zgodovinopisje je predvsem interpretacija.

⁹ Gl. Immanuel Wallerstein, *Kako odpreti družbene vede: poročilo Gulbenkianove komisije o restrukturiranju družboslovja* (Ljubljana 2000).

¹⁰ Bogo Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede: (uvod v študij zgodovine)* (Ljubljana 1960).

¹¹ Gl. Marc Bloch, *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic* (Ljubljana 1996).

¹² Kot v op. 8, str. 19.

¹³ Fran Zwitter, *Gospodarska zgodovina kot znanost*, v: *Zgodovinski časopis* 8, št. 1-4 (Ljubljana 1954), str. 169–173.

¹⁴ Kot v op. 12, str. 170.

Vendar pa verniki v objektivnost lastnega početja dejstva, da pri svojem delovanju izhajajo iz »teorij in hipotez«, ne zaznavajo, saj za pozitivistično zgodovinopisje tako značilen izrazit poudarek na rigoroznosti obrtniških, tj. metodoloških, »pomnožgodovinskih« kriterijev vpliva na njihovo nedovzetnost za epistemološke premisleke o naravi svoje prakse. Zavaljo tega v pozitivističnem zgodovinopisju mesto privzetega oporišča interpretacije nujno zasede skupek apriornih predpostavk in spekulacij, katerih racionalnost korenini v vsakdanjem izkustvu. Namesto zavestno organiziranih konceptualizacij prične predstave o naravi družbenega, kakor tudi izbor nabora uporabnih »delovnih orodij« utemeljevati in racionalizirati zdrav razum. Obenem ima izostanek načrtnega teoretskega premisleka za posledico, da debata o naravi in dosežkih zgodovinopisne prakse zlahka preide v razglabljanje o zgodovinopiševih npravstvenih hibah. V primerih, ko je zadoščeno obrtniškim merilom zgodovinopisja – in taki primeri v slovenskem zgodovinopisju skoraj povsem prevladujejo –, je namreč vsakokratne historične doneske in spoznanja možno postaviti pod vprašaj zgolj s sklicevanjem na avtorjeve osebne hibe: komunistična preteklost, denimo, ali pa nepoštenost, tendencioznost, »zlizanost« z aktualno vladajočo opcijo ipd.

Poglejmo si sedaj, kaj je pravzaprav tisto, kar pisci *Slovenske novejšje zgodovine* (četudi o tem sami nemara nikoli niso niti razmišljali) razumejo, s Zwitterjevimi besedami, kot važno.

Kaj je važno? – O naravi družbenega

Tisto, kar ob prebiranju *Slovenske novejšje zgodovine* najprej zbode v oči, je hegemonija dogodkovne zgodovine s posebnim poudarkom na politični dogodkovni zgodovini. Filigransko natančen prikaz kronologije političnih bojov, sprememb, uspehov in prekucij zaseda v obravnavanem delu večino prostora. Tako se lahko bralec spričo dejstva, da so ostala družbena področja umerjena po vatlu dogodkovne politične zgodovine, zlahka dokoplje do spoznanja – in to je prva prikrita podmena o naravi družbenega, iz katere so izhajali avtorji –, da je splošno gibalo sprememb v času izključno politično delovanje. Še več, podmeno o političnem delovanju kot dejavniku histo-

ričnih sprememb sugerirata tako razdelitev celotne sinteze na štiri poglavja na način, da »zaokrožene razvojne celote«, ¹⁵ v katerih se nahaja vsa zgodovina določenega časovnega obdobja, razmejujejo prelomi, ki so kot taki razvidni zgolj z gledišča politične dogodkovnosti, kakor tudi začetna in končna časovna točka podanega prikaza. V *Slovenski novejšji zgodovini* obravnavano obdobje je namreč identično tistemu, ki ga proučuje Inštitut za novejšjo zgodovino in ki ga zamejujeta »'pomlad narodov' v letu marčne revolucije 1848, ko so naši predniki oblikovali jasen politični program, ter razpad druge, socialistične Jugoslavije in ustanovitev samostojne mednarodno priznane slovenske države«. ¹⁶ Nadalje, kakor je mogoče razbrati že iz prvega v *Slovenski novejšji zgodovini* predstavljenega zemljevida, ¹⁷ ki po opisu sodeč prikazuje slovenski etnični prostor na začetku 20. stoletja, si je treba slovensko zgodovino – in to je druga prikrita podmena o naravi družbenega, iz katere so izhajali avtorji – zamišljati kot koherenten, neodvisen in samozadosten opis dogajanja, ki zadeva ozemlje, na katerem prebivajo oziroma so prebivali Slovenci.

Tisto dogajanje v času, ki je za pisce *Slovenske novejšje zgodovine* »važno«, je bilo potemtakem izbrano iz prepričanja, da je mogoče zaokroženo množino zgodovinskih dogodkov, ki se nanaša na natančno zamejeno geografsko območje, organizirati v specifično kavzalno sosledje in jo s tem vzpostaviti kot samozadostno celoto. Ta celota naj bi prikazovala nacionalno, v našem primeru slovensko zgodovino.

Težava tovrstne izbire in organizacije »važnega« je v tem, da sta podmeni o naravi družbenega, na katerih temelji, bržčas docela nekonsistentni.

Že v prejšnjem stoletju so številne izjemne zgodovinopisne študije pokazale, da zaslug za spremembe v času ne gre pripisovati zgolj dogodkovnemu političnemu delovanju. ¹⁸ Opazovanja in

¹⁵ Jasna Fischer, kot v op. 3.

¹⁶ Jasna Fischer, kot v op. 3.

¹⁷ Kot v op. 1, str. 16.

¹⁸ Celotne literature seveda ni mogoče navesti, izpostaviti pa bi veljalo naslednja dela: Fernand Braudel, *Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče. Materialna civilizacija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje* (Ljubljana 1988); Id., *Igre menjave. Materialna civilizacija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje* (Ljubljana 1989); Id., *Čas sveta. Mate-*

doneske teh študij je med drugim omogočilo poprejšnje epohalno odkritje, da se hitrosti gibanja časa ne prilega zgolj dogodkovna zgodovina. Prvi zgodovinar, ki ga je lastna raziskovalna praksa privedla do tega, na prvi pogled silno nenavadnega spoznanja, da se namreč čas v zgodovini giblje z različnimi hitrostmi v odvisnosti od gledišča in potemtako od samega opazovanega problema, je bil Fernand Braudel.¹⁹

Z gledišča časovne mnogoterosti je razvidno, da so bili v *Slovenski novejši zgodovini* skoraj popolnoma spregledani problemi, ki jih ni mogoče vpeti v okvir proporcev kratkega časovnega razpona. Denimo: poročne in dedovanjske strategije, spremembe in vztrajanja »kolektivnih mentalitet«, rast deleža opismenjenega prebivalstva, spremembe v odnosu do življenja in smrti itn. Obširna vprašanja, skratka, ki se »pustijo« opazovati zgolj v trajanju, ki presega banalnosti človeškega vsakdana, so tako zaradi osredinjenosti na dogodkovnost odrinjena na stran.

Še več, z gledišča časovne mnogoterosti je povsem nesprejemljiva tudi ena izmed prikritih podmen piscev obravnavanega dela, t. j. podmena o političnem voluntarizmu kot izključnem dejavniku sprememb v času. Slednje namreč niso pogojene z monokavzalnimi prehodi od enega političnega dogodka do drugega, pač pa so posledica kompleksnih interakcij med različnimi procesi, ki potekajo z zelo različnimi hitrostmi. Braudelove temeljne ugotovitve o vplivu in pomembnih determinirajočih tendencah strukturnih in konjunktur-
nih pojavov na potek, hitrost in značaj sprememb v času enostavno ni moč zanemariti, pa četudi so bila njegova umevanja o človeku kot zaporniku, ujetem v usodo, na katero ima sam prav malo vpliva, že pred časom precej razrahljana in kritizirana.²⁰

rialna civilizacija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje (Ljubljana 1991); Perry Anderson, *Prehodi iz antike v fevdalizem* (Ljubljana 1989); Id., *Rodovniki absolutistične države* (Ljubljana 1992); Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Peasants of Languedoc* (Illinois 1976).

¹⁹ Gl. Fernand Braudel, *On history* (London 1980); Peter Burke, *Revolucija v francoskem zgodovinopisju : Analiza 1929–1989* (Ljubljana 1993); id., *History and social theory* (Cambridge, Oxford 1992); Peter Vodopivec, *Fernand Braudel: možnosti in meje »totalne« zgodovine, spremna beseda v: Fernand Braudel, Čas sveta. Materialna civilizacija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje* (Ljubljana 1991).

²⁰ Gl. denimo kritiko v uvodnem poglavju dela Giovannija Levija *Nematerialna dediščina : življenjska pot piemontskega*

Še za odtенок bolj nekonsistentna od prve je druga prikrita podmena. Za njo je značilno, da zamejuje opis in razlago avtorjev na območje slovenskega narodnega oziroma slovenskega etničnega ozemlja in pri tem (implicitno) predpostavlja, da je prikaz zgodovine tega geografskega območja notranje koherenten, neodvisen in samozadosten.

Po mnenju piscev *Slovenske novejše zgodovine* naj bi slovensko narodno ozemlje določale »meje, znotraj katerih je do sredine 19. stoletja živelo strnjeno slovensko agrarno prebivalstvo«. ²¹ Distinktivna značilnost tega ozemlja glede na sosednje pokrajine je torej v tem, da naj bi ga naseljevali Slovenci.

Sklepati je mogoče, da črpa predstava o obstoju slovenskega etničnega oziroma narodnega ozemlja kot posebnega geografskega območja svojo racionalnost iz verjetja večine slovenskih zgodovinarjev v neprekinjeno naseljitveno kontinuiteto Slovencev na tem ozemlju vse od (zgodnjega) srednjega veka. Po tem verjetju naj bi bili zgodnje-srednjeveški slovanski naseljenci s Karantanci na čelu prvi Slovenci oziroma vsaj najzgodnejši predniki Slovencev, Karantanija prva slovenska država, večstoletno kontinuiteto slovenske avtohtonosti na tem ozemlju pa naj bi še zlasti izkazovala prevlada specifičnega jezika.

Doneski številnih teoretskih razglabljanj in historičnih študij dokazujejo, da je tovrstno verjetje povsem nedokazljivo, še posebej zato, ker v obdobjih pred pojavom modernih narodov živeli posamezniki govornega jezika niso prepoznavali kot dominantnega atributa etničnosti. Do vzpostavitve kompleksne kombinacije materialnih, socialnih in idejnih predpogojev za začetek zamišljanja tistih skupnosti, ki jih označujemo z izrazom narod in za katere je značilno, da so kot osrednjo distinktivno posebnost lastne kolektivnosti pričele poudarjati svoj govor oziroma jezik, je namreč prišlo šele ob koncu 18. stoletja. V to obdobje segajo tudi najzgodnejši začetki zamišljanja skupnosti, ki jo poznamo kot slovenski narod, ²² pri čemer povsem

eksorcista iz XVII. stoletja (Ljubljana 1995).

²¹ Kot v op. 1, str. 17.

²² O zamišljenih skupnostih gl. Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti : o izvoru in širjenju nacionalizma* (Ljubljana 1998). Jezik je kot atribut posebne slovenske etničnosti prvi opredelil Anton Tomaž Linhart v oglašu, ki je v *Laibacher Zeitungu* z dne 17. avgusta 1786 napovedoval izid njegove-

nedvoumno velja, da sta tako proces razvoja slovenskega narodnega gibanja kakor tudi posledična nacionalizacija množic potekala globoko v 19. stoletje. Še več, celo v obdobju formiranja modernih narodov ni mogoče izpričane jezikovne pripadnosti kar preprosto izenačiti z določeno narodno pripadnostjo oziroma iz izbire določenega jezika sklepati na posedovanje za ta jezik predpostavljene zavesti narodnosti. Primeri ohranjenih originalnih naznanilnic popisov prebivalstva namreč dokazujejo, da v anketah naveden občevalni jezik nekaterih posameznikov celo ob koncu 19. stoletja ne pove prav veliko o njihovi narodni pripadnosti.²³

Pa vendar, četudi poskusimo odmisлити to nekoliko paradoksnó situacijo, ko je geografsko zamejevanje proučevanja pogojeno s sklicevanjem na kriterij, ki je v obrtniškem smislu anahronističen in po svojem bistvu povsem neznanstven, ostaja odgovor na temeljni problem še zmeraj nedorečen: ali je sploh mogoč koherenten, neodvisen in samozadosten prikaz zgodovine geografskega območja, ki mu slovenski zgodovinarji pravijo slovensko etnično oziroma slovensko narodno ozemlje? Povsem očitno je, da kaj takega ni mogoče, saj je bilo prav vse dogajanje, tako politično, še zlasti pa ekonomsko, socialno in kulturno dogajanje, ki je potekalo na t. i. slovenskem etničnem ozemlju, v tistem obdobju, ki ga obravnava *Slovenska novejša zgodovina*, vpeto v širše regionalne, evropske in svetovne tokove.

Po drugi strani se zdi, da izjemna prevlada politične dogodkovne zgodovine, o kateri je že tekla beseda, nemara sploh ni naključna, saj se na žurnalistični način povzeta kronologija političnih španovij, ki so jih generacije političnih zastopnikov izvajale v imenu narodovega blagra, precej dobro prilega povsem arbitrarni zamejitvi proučevanja na specifično področje t. i. slovenskega etničnega ozemlja. Politiki, katerih delovanje je v *Slovenski*

novejši zgodovini opisano tako detajlno, so namreč zastopali prav populacijo, za katero slovenski zgodovinarji predpostavljajo, da naj bi šlo za slovensko prebivalstvo, živeče na slovenskem etničnem ozemlju.

Skleniti je torej mogoče, da nam avtorji *Slovenske novejše zgodovine* ponujajo kot tisto, kar naj bi bila slovenska novejša zgodovina, podroben, do zadnjega dneva in dogodka podan opis političnih igríc in programov, koncizen prikaz neposrednih in posrednih posledic določenih političnih odločitev ter do milimetra natančno ocenjeno predstavitev političnih uspehov in neuspehov izbranih političnih zastopnikov. V to smer je naravnán tako konceptualni aparat piscev *Slovenske novejše zgodovine*, ki favorizira dogodkovno zgodovino, kakor tudi geografska zamejitev proučevanega področja na območje delovanja slovenskih političnih zastopnikov. Pristop ustvarjalcev *Slovenske novejše zgodovine* potemtakem bolj ali manj eksplicitno sugerira, da je treba slovensko zgodovino zadnjih 150 let razumeti predvsem kot zgodovino slovenske politične elite. Pri tem jim t. i. slovensko etnično ozemlje služi kot priročna bergla, na katero se je vselej moč opreti pri utemeljevanju geografskega zamejevanja lastnega raziskovanja, medtem ko so prikazi ostalih, »nepolitičnih« področij potisnjeni v vlogo nujnega okrasja, ki ga je pač treba tolerirati, saj se je vendar dogodilo na tem istem ozemlju.

K razvoju slovenskega narodnega vprašanja: vprašanje konceptualizacije

Leta 1939 je pod psevdonimom Sperans mladi Edvard Kardelj priobčil knjigo z naslovom *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Delu, zlasti prvi izdaji, je mogoče očitati velike poenostavitve, na primer: »Slovenci so torej ostali samo tlačani, Nemci pa fevdalni gospodje«, ²⁴ historicizem v iskanju vzporednic kmečkih uporov s francosko revolucijo, orientalizem ²⁵ (»strašna šiba Turkov«) ipd. Poleg tega je za delo značilno latentno

ga dela *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. Prim. Peter Štih, *Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum, spremna beseda v: Patrick J. Geary, Mit narodov: Srednjeveški izvori Evrope* (Ljubljana 2005).

²³ Gl. Janez Cvirn & Andrej Studen, *Etnična (nacionalna) struktura spodnještajerskih mest in trgov 1880–1910*, v: Franc Rozman (ur.), *Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci* (Ptuj 1998), str. 221–230; Andrej Studen, *Stanovati v Ljubljani, Socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno* (Ljubljana 1995), str. 109–120.

²⁴ Sperans, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (Ljubljana 1939), str. 42.

²⁵ *Orientalizem* pojmuje po Edwardu W. Saidu, ki ga koncipira kot sistem vednosti o Orientu, kot splošno sprejeto sito, skozi katero se Orient filtrira v zavest Zahoda. Gl. Ed-

malodušje, ki se odraža v pogostem poudarjanju slovenskega zamudništva v areni zgodovine: »[S]kozi tisočletje nismo mogli dohiteti drugih narodov in nadomestiti zamude.«²⁶ Ta resignirajoča navedba implicira verjetje, da Slovenci obstajamo že od nekdaj, z njo pa je mogoče pojasniti narodnoubuditeljski ideološki okvir Kardeljevega političnega angažmaja, ki si želi to stanje radikalno prekiniti. Ker ta angažma ni zgolj politično prizadevanje klasičnega narodnoubuditeljskega filistra, pač pa hkrati poklicnega revolucionarja-komunista, zahteva kot tak v marksistično-leninistični tradiciji zavračanja spontanih prevratniških podjetij bojni načrt, ki temelji na teoretski analizi. Tovrstna analiza pa ima tri osnovne predpogoje, za katere tvegamo trditev, da so lastni sleherni znanosti in ne zgolj historičnemu materializmu:²⁷ opredelitev problema, izbiro objekta proučevanja in refleksijo obstoječih poskusov razrešitve tega problema, kar seveda zahteva tudi kritiko konceptov, ki so bili v teh poskusih že uporabljeni. Šele na tej osnovi lahko določena teoretska analiza doseže svoj cilj, ki je v pridobitvi nove vednosti o proučevanem objektu.

V Kardeljevem primeru je izhodiščni problem predstavljen v iskanju ustreznega pristopa za razumevanje slovenskega narodnega vprašanja, ki ga zavoljo nerealizirane samoodločbe šteje za nerešenega. Avtor dani problem umesti v kontekst globalnih protislovij aktualne imperialistične epohe in poda naslednjo ugotovitev: »Slovensko vprašanje torej ni samo naše lokalno vprašanje, marveč je člen v verigi nasprotij, ki prepreža ves svet.«²⁸ Ker v tem pogledu razume narodno idejo kot pomemben svetovni politični dejavnik, postavi koncept naroda za svoj raziskovalni objekt in uvede naslednjo tezo: »Pogled v zgodovino nam pokaže, da je narodna ideja zgodovinski pojav, ki je zvezan z določeno stopnjo razvoja človeške družbe.«²⁹ Kardelj nato predstavi nekatere obstoječe konceptualizacije naroda (Gumplowicz, Renan, Krek, Mahnič, Bauer, Tuma), ki jih kritizira z argumentom, da narod definirajo kot skupnost, ki nastane zgolj na podla-

gi dejavnikov, kot so denimo država, duhovnost, vera, kultura ali jezik, ignorirajo pa ključnega, iz katerega bi pravzaprav morali izhajati, namreč »gospodarskega«.³⁰ Da bi svojo tezo o narodu kot zgodovinsko nastali skupnosti dokazal, svoje razprave o razvoju slovenskega narodnega vprašanja ne začne preprosto z letom nič, letom »pomladi narodov 1848«, pač pa nas popelje na potovanje skozi čas, kjer nam pojasnjuje razvoj materialnih pogojev, ki so sredi 19. stoletja narodno idejo vzpostavili kot politično agendo. Ključni moment tega proučevanja je v obravnavanju razkroja fevdalizma in razvoja kapitalizma v deželah Habsburške monarhije z upoštevanjem širšega evropskega prostorskega okvira.

Čeprav lahko brez težav dokažemo, da je na tem potovanju Sperans zagrešil mnogo diletantizmov in zdrsov v narodnjaštvo, ki so z njegovo teoretsko zastavitvijo problematike v protislovju, hkrati trdimo, da ima njegovo delo vsaj v metodološkem izhodišču še vedno veliko težo. Na podlagi te metode Kardelj pokaže, da narod kot dokončna oblika človeške skupnosti ni apriorna ali prirodna kategorija, pač pa nekaj, kar je potrjeno spreminjanju. Ali z drugimi besedami: s tem, ko Kardelj zavrne avtomatično prevzetje koncepta naroda kot naravne, samorazumljive in brez zgodovinske kategorije, odpre možnosti za teoretsko refleksijo ideologij.

Avtorji in avtorice *Slovenske novejšje zgodovine* nam več desetletij kasneje vsaj na videz ponujajo podobno potovanje, saj je neizrečena rdeča nit obeh zvezkov prav slovensko narodno vprašanje, vendar za razliko od Speransa strogo zamejeno s programom Zedinjena Slovenija 1848 in njegovo razrešitvijo, vsaj tako se zdi, z mednarodnim priznanjem Republike Slovenije 1992. Poleg izrazito zamejene periodizacije je očitna tudi prostorska omejenost, ki se od aksioma slovenskega etničnega ozemlja oddalji le v tistih primerih, ko so obravnavani centri politične moči, za katere se predpostavlja, da so usodno vplivali na slovenski življenj. Izjemo v tem pogledu predstavljajo le utrinjki iz usod izseljencev. Potencialni protiugovor, ki bi izhajal iz predpostavke, da gre pri tem delu zgolj za hiter pregled zgodovine nekega partikularnega prostora, ne zdrži kritike, saj ustreznih navedb referenc temeljne literature (npr. Wallerstein, Arri-

ward W. Said, *Orientalizem. Zahodnjaški pogledi na Orient* (Ljubljana 1996), str. 18.

²⁶ Kot v op. 23, str. 136.

²⁷ Za problematiko znanosti zgodovine (historičnega materializma) glej Louis Althusser, *Filozofija in spontana filozofija znanstvenikov* (1967) (Ljubljana 1985); Louis Althusser, *For Marx*. (London–New York 2005).

²⁸ Kot v op. 23, str. 6.

²⁹ Kot v op. 23, str. 11.

³⁰ Kot v op. 23, str. 21–27.

ghi, Hobsbawm), ki bi manko kontekstualizacije poskušale kompenzirati, preprosto ni.

Nadalje ugotavljamo, da v primeru *Slovenske novejšje zgodovine* izhodiščna problematika, iz katere bi kritična teoretska analiza izhajala, sploh ni podana, nikjer ni ključnih vprašanj, denimo podobnih tistim, ki so nekoč mučila Kardelja. Prav tako ni kritike obstoječih študij, ki so se z dano tematiko že ukvarjale. Soočeni smo z objektom, torej slovensko zgodovino 1848–1992, zamejeno s slovenskim etničnim ozemljem. Spremna beseda nas sicer opozarja, da gre zgolj za pregled, torej podajanje neke vednosti o določenem času, kar pomeni, da bo šlo predvsem za opisovanje tega objekta. Ker pa golo opisovanje danega objekta v resnici ni možno, saj bi v tem primeru imeli opravka z nečim podobnim, kot je denimo koledar dogodkov, smo v tem delu priča kratkim interpretacijam (sintezam), ki jih skupaj z opisovanim dogajanjem povezujejo določeni koncepti. Ker dejanske teoretske analize, kot smo jo nakazali na primeru Kardeljevega metodološkega izhodišča, ni, smo priča teoretsko nereflektiranim uporabam teh konceptov (ali zgodovinopisnih strokovnih izrazov, kot je povedano v uvodnem besedilu), ki jih avtorji in avtorice uvajajo na tri načine: a) brez obrazložitve; b) kratka obrazložitev in c) z rabo narekovajev in/ali okrajšave *t. i.*

Verjetno je najboljši primer prve oblike uvajanja konceptov prav besedna zveza slovenski narod, ki kot tak ostaja popolnoma neproblematiziran, na enem mestu v razdelku *Druge svetovna vojna na Slovenskem 1941–1945* pa je celo predstavljen z anatomsko metaforo telesa: »Tako kot nemški okupator tudi madžarski domačemu prebivalstvu v Prekmurju ni priznaval, da je del slovenskega narodovega telesa.«³¹ Sem je mogoče šteti tudi uporabo druge biologistične sintagme: bratomorna vojna,³² čeprav za isti pojav v dotičnem razdelku najdemo še besedno zvezo: ozračje državljanske vojne,³³ ki implicira povsem drugačno razumevanje značaja vojaškega in političnega konflikta, denimo razrednega. Tu velja omeniti še nereflektirano povze-

manje ocene političnega položaja iz časa okupacije med drugo svetovno vojno: »Najhitrejšo smrt je slovenskemu narodu namenil nemški okupator.«³⁴ Prav tako je zgovorno implicitno enačenje narodne identitete Slovencev z državno – republiško tvorbo Slovenijo, na način, da vse druge identitete, ki so živele na tem politično (LRS/SRS) in ideološko (etnično ozemlje) zamejenem teritoriju, nenadoma postanejo nevidne oziroma vsrkane v dominantno. Pri tem gre za podobno ideološko prakso, kot jo lahko zasledimo v dnevni beletristiki (npr. prispevki o spolnih in prehranjevalnih navadah Slovencev), ali raznovrstnih anketah javnega mnenja, kjer na seznamu identitet potencialno nezaželenih sosedov (npr. Romi, homoseksualci, narkomani, Srbi, muslimani) praviloma nikoli ne moremo izbrati Slovencev. Ta ideološka operacija izenači Slovence z javnostjo, naštete skupine pa marginalizira, saj jih iz nje dejansko izključi: »Od sredine petdesetih let dalje so na življenjski standard Slovencev vplivali tudi industrijski proizvodi iz tujine. V Slovenijo kot najbolj zahodno jugoslovansko republiko, ki je na zahodu in severu mejila na 'zahodni' državi s kapitalistično ureditvijo, so tedaj začeli prodirati predvsem izdelki za široko porabo.«³⁵

Kot značilno nereflektiran koncept se v delu pojavlja tudi izraz ideologija. Avtorji in avtorice jo uporabljajo skoraj izključno v neposredni pejorativni navezi z miselno okostenelostjo, s politično oblastjo in iz nje izhajajočega nasilja, katere nosilci so običajno ideologi, v primeru časa po drugi svetovni vojni iz vrst Komunistične partije (Zveze komunistov).³⁶ Ideologija je po predstavi avtorjev in avtoric nekaj, kar je mogoče preprosto vsiliti (npr. ideologizacija kulture,³⁷ ideologizirano izrazoslovje v zakonodaji³⁸ in deideologizacija umetnosti³⁹), prav tako pa namigujejo na obstoj družbenih sfer, kot sta umetnost in znanost, kjer je ideologiji z ustrezno uporniško taktiko ob ugodnih razmerah mogoče pobegniti. Tu imamo opravka z razume-

³¹ Kot v op. 1, str. 662.

³² Kot v op. 1, str. 704. Avtorji in avtorice za (družbene) boje med drugo svetovno vojno na Slovenskem hkrati uporabljajo tudi druge označevalce, npr. osvobodilna vojna in protirevolucija.

³³ Kor v op. 1, str. 659.

³⁴ Kot v op. 1, str. 586.

³⁵ Kot v op. 1, str. 1015.

³⁶ Kot v op. 1, str. 901. »Ideologi KPS so se tudi pri tem [kulturi] zgledovali po sovjetski praksi, ki je že v tridesetih letih zatrla svobodno misel in obračunavala z drugačemišlečimi. Kidrič, Kardelj in vodilni slovenski komunistični kulturni ideolog Boris Zihel so umetnika in znanstvenika podrejali potrebam revolucije, kulturo pa prilagajali njihovim lastnim ideološko – propagandnim potrebam.«

³⁷ Kot v op. 1, str. 1029.

³⁸ Kot v op. 1, str. 1147.

³⁹ Kot v op. 1, str. 1308.

vanjem ideologije, ki je po svojem bistvu predmarksovska in ustreza mehanicističnim predstavam iz 18. stoletja, kjer je bila ideologija razumljena kot zlobna zarota imaginarija posameznikov, ki naj bi z njim vzdrževali svoje gospodstvo.⁴⁰ Tovrstne predstave primerno ilustrira verz iz pesmi Tomaža Šalamuna *Duma 1964*: »o ideologi s svojimi cipami ideologijami«. V nasprotju s tem Marxov pristop v *Nemški ideologiji* omogoča alternativno razumevanje ideologije, saj iluzije, ki jih širijo ideologi, ne izhajajo iz njihovih osebnih ambicij, pač pa iz njihovih zgodovinsko pogojenih razrednih pozicij. Ideologijo je tako mogoče razumeti kot družbeno vez, zelo pogojno kot iluzijo, a kot je zapisal Marx, nujno iluzijo. Ali rečeno z Althusserjem, ki je Marxovo predstavo o ideologiji kritično razvijal naprej: »Ideologija predstavlja imaginarno razmerje med individuumi in njihovimi realnimi eksistenčnimi razmerami.«⁴¹ Tovrstno razumevanje ideologije omogoča dostop do drugih pomembnih vprašanj, denimo, kaj pravzaprav sta oblast in politika oziroma, kako delujeta in posledično, ali je umetnost pod določenimi pogoji lahko dejansko politično nevtralna sfera kot namigujejo avtorice in avtorji. Slednji kulturo na Slovenskem v desetletjih po drugi svetovni vojni po eni strani prikazujejo kot spopad med togimi partijskimi ideologi, ki izzivov sodobnega sveta ne razumejo, ter starejšo generacijo kulturnikov, po drugi strani pa kot mlajšo generacijo, ki se v težnjah po svobodi in individualizmu spogleduje z zahodnimi tokovi.⁴² Ideologija je seveda rezervirana za prve, drugi pa so iz nje v svojem alternativnem ustvarjanju iz nepojasnjene razloga izvzeti, pri čemer lahko zaznamo nekritično naslanjanje na poročila disidentov o njihovem tedanjem družbenem položaju, kot ga je nekoč v kontekstu delovanja kroga revije *Perspektive* ilustrativno podal Veljko Rus: »[Z]avedali smo se, da nismo od tega sveta.«⁴³

Kot primer drugega načina uvajanja konceptov, kjer so prisotne kratke obrazložitve, bomo navedli totalitarizem. Ob tem opozarjamo, da avtorji in avtorice nikjer posebej in sistematično ne pojasnijo, zakaj se jim zdi prav ta koncept upora-

ben za karakterizacijo povojnih družbenopolitičnih razmer v Sloveniji oziroma Jugoslaviji, in ne kak drugi, denimo diktatura Komunistične partije, administrativni socializem, ki ga najdemo v *Zgodovini Slovencev*⁴⁴ ipd. Tovrstna polemična zastavitev bi bila nujna že zaradi nepreglednega števila študij, ki na tematiko totalitarizma – stalinizma nastajajo zadnja desetletja.⁴⁵ Tem manj je posledično prisotno, ali vsaj s kančkom skepse nakazano, teoretsko vprašanje, ali so obstoječe teoretske konceptualizacije totalitarizma kot take sploh ustrezne za karakterizacijo kakršnihkoli zgodovinskih režimov moderne dobe. Namesto tega se moramo ob uvedbi pojma zadovoljiti z naslednjim poročilom sodobnika, ki ga povzema že naslov razdelka *Posnemanje sovjetske družbene ureditve 1945–1948*: »[T]itov režim vse zvesteje posnema sovjetski totalitarizem.«⁴⁶ Da avtorji in avtorice ne dvomijo, da je v letih 1945–1948 v Jugoslaviji dejansko obstajal totalitarizem, priča naslednja navedba, ki nam neposredno ponuja tudi opis določenih značilnosti tega sistema: »Ena najpomembnejših nalog totalitarnih režimov je propagandna dejavnost, ki jo je pri Komunistični partiji Jugoslavije vodil Milovan Đilas. Nadzorovala je celotno idejno in kulturno sfero, postala je neformalni cenzor in začela sistematično skrbeti za Titov kult osebnosti.«⁴⁷ V dotičnem razdelku so seveda podani še popisi drugih dejavnikov, ki naj bi implicitno potrjevali obstoj totalitarizma, na primer: politična policija, čistke, politični monopol Komunistične partije, zapiranje političnih nasprotnikov v Sloveniji/Jugoslaviji ipd.

Ob tem popisovanju se nam zastavi preprosto in malce naivno vprašanje: kako je mogoče, da je mlademu revolucionarnemu režimu v samem trenutku prevzema oblasti uspelo vzpostaviti tako obliko vladavine, za katero je neki drugi režim po teorijah mnogih teoretikov in teoretičark (npr. Arendt) potreboval več kot desetletje, in tem bolj, kako jo je lahko tako kmalu brez večjih notranjih

⁴⁴ *Zgodovina Slovencev*, (Ljubljana 1979), str. 888–893.

⁴⁵ Poleg klasičnih študij Carla Friedricha, Hannah Arendt in Isaaca Deutscherja pri tej problematiki v zadnjem desetletju ponujajo pomembne metodološke in epistemološke inovacije avtorji in avtorice publikacij, ki nastajajo v okviru knjižne zbirke univerze Yale *Annals of Communism*.

⁴⁶ Kot v op. 1, str. 844. Gre za povzemanje ocene ameriškega veleposlanika Richarda Pettersona v Beogradu oktobra 1946, ki temelji na vseh poročilih ameriškega veleposlanstva od leta 1945 naprej.

⁴⁷ Kot v op. 1, str. 846.

pretresov opustil? Če upoštevamo navedbe avtorjev in avtoric *Slovenske novejšje zgodovine*, ki nam denimo poročajo o obnovi delovanja meščanskih političnih strank v Jugoslaviji leta 1945 in celo njihovem časopisju, pa čeprav v skromnem in omejenem obsegu, kakor tudi javnem izražanju skepse do estetskih vrednosti socialističnega realizma,⁴⁸ ali obstoju verouka v javnih šolah do leta 1952, bi hipotetično rečeno potrditve o obstoju totalitarizma, razen elementov njegovih tendenc, kakršnega po letu 1929 za Sovjetsko zvezo tipizira na primer Hannah Arendt,⁴⁹ ne mogli upravičiti. V primeru, da bi poskušali trditi, da je v Jugoslaviji kljub vsemu obstajala specifična oblika totalitarizma, bi morali to specifičnost ustrezno definirati, za kar je seveda potrebna teoretska operacija, česar pa nam avtorji in avtorice *Slovenske novejšje zgodovine* ne ponudijo.

Tretji način uvajanja konceptov je morda najbolj nenavaden. Ko pojasnjujemo, da je zanj značilna raba narekovajev in/ali okrajšav *t. i.*, s tem ne mislimo na neposredno in standardno citiranje iz zgodovinskih virov (pričevanj, dokumentov, itd.), pač pa na poskuse posploševanja določenih pojavov, kjer so se avtorji in avtorice prisiljeni posredno naslanjati na diskurz določenega obdobja. Na primer: »Nova, *t. i. ljudska demokracija naj bi po mnenju političnega vrha zagotavljala pravice širokih ljudskih množic do upravljanja države. S tem so upravičevali zamenjavo starega 'protiljudskega' državnega aparata z novim*«. ⁵⁰ Okrajšava *t. i.* in raba narekovajev seveda implicirata, da gre za pojma, ki sta bila nekoč v uporabi. Z njima je bilo nekaj poimenovano in ju je mogoče zaslediti v zgodovinskih virih. Predpostavljata tudi obstoj določenega subjekta, ki v svojih govornih praksah ti dve poimenovanji uveljavlja in se hkrati preko njiju vzpostavlja. Ker pa je avtorstvo obeh označevalcev (/t. i./ ljudska demokracija in /»/protiljudski/«/ dr-

žavni aparat) podano že v mnenju subjekta, ki nosi ime politični vrh, se nam zastavlja vprašanje, zakaj skupaj z ločilom in okrajšavo dodatno poudarjati? Čemu tautologija? Vprašanje nam pomaga razrešiti izpeljava kratke primerjave med *t. i.* ljudsko demokracijo in parlamentarno demokracijo, ki jo opazimo v istem stolpcu: »*Poudarjanje enotnosti oblasti je tako pomenilo tudi tesno prepletanje politične in državne oblasti, saj so dobili politični forumi naloge, ki v parlamentarni demokraciji pripadajo izvršilnim in sodnim organom oblasti*«. ⁵¹ Pri tej navedbi je odsoten subjekt iz preteklosti, denimo neka politična garnitura, ki bi nam podobno kot v primeru *t. i.* ljudske demokracije pojasnjevala lastno videnje takratne parlamentarne demokracije. Vidimo tudi, da narekovaja (oziroma okrajšava *t. i.*) za parlamentarno demokracijo nista uporabljena. Namesto prednikov vlogo subjekta, torej tistih, ki so vedeli, v primeru pojma parlamentarne demokracije prevzamejo avtorji in avtorice *Slovenske novejšje zgodovine* sami: oni vedo! Iz tega je mogoče zaključiti, da je funkcija tautologije prvega primera v vzpostavitvi dvojne distance do vednosti prednikov, kar v resnici pomeni skepso do njihovega poročila. Ideološki moment, ki v trenutku onemogoči teoretski pristop, je v vzpostavitvi primerjave s parlamentarno demokracijo, ki ni v ničemer postavljena pod vprašaj. Še več, iz navedbe avtorjev in avtoric ni jasno niti to, ali mislijo na parlamentarno demokracijo iz štiridesetih let 20. stoletja ali pa nemara kar na parlamentarno demokracijo nasploh.

Nakazali smo, da je rdeča nit *Slovenske novejšje zgodovine* pravzaprav slovensko narodno vprašanje. Ta ugotovitev ni banalna, ker avtorji in avtorice tega v obliki raziskovalnih vprašanj ne predstavijo. Ko smo opozorili na ta problem, smo na nekaterih primerih pokazali, da študija, ki ne temelji na kritiki obstoječih obravnav, ni zmožna kritično uporabljati konceptualnega aparata. Odsotnost tovrstne kritike je povezana z doslednim izogibanjem epistemološke utemeljitve začrtanega pristopa. Ker izbira epistemološkega izhodišča pravzaprav ne pomeni nič drugega kot zavzetje stališča o določenem problemu, ki je po definiciji pristransko, ugotavljamo, da se avtorji in avtorice kritični epistemologiji odpovedujejo zaradi neizrečene zaveze k nepristranskosti. Slednje se v prime-

⁴⁸ Kot v op. 1, str. 901.

⁴⁹ Od oktobrske revolucije pa do leta 1929 je v Sovjetski zvezi za Hannah Arendt obdobje enopartijske diktature. Lenin je po njej ustvaril družbeno strukturo, ki prej sploh ni obstajala. Prav tako je toleriral nastanek NEPOvskega srednjega sloja, sem sodi še izumljanje novih narodnosti, poglobljanje zgodovinske zavesti tudi pri najbolj primitivnih plemenih. Za totalitarizem je po Hannah Arendt tovrstna diferenciacija moteča. Za stalinizem je značilen proces ukinjanja te diferenciacije in istočasna atomizacija posameznika, ki se izgubi v brezstrukturni množici. Gl. Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma* (Ljubljana 2003) str. 401–403.

⁵⁰ Kot v op. 1, str. 834.

⁵¹ Kot v op. 1, str. 834.

ru *Slovenske novejšje zgodovine* najbolj eksplicitno razkriva v uporabi dveh aksiomov, ki sta dozdevno onstran ideologij, in kot taka navidezno ponujata za podane sinteze ugodno (nepristransko) izhodišče: slovensko etnično ozemlje in slovenski narod (Slovenci). Sklepamo, da omenjeni sintagmi nista postavljeni pod vprašaj, saj – vsaj tako se zdi – avtorji in avtorice verjamejo, da je o njiju vedno obstajal konsenz. Ali natančneje: gre za verjetje, da slovensko etnično ozemlje in slovenski narod predstavljata tisto združevalno točko, ki je bila po svojem bistvu zadnjih 150 let bolj ali manj skupna vsem političnim subjektom dane narodne skupnosti. Nekoč liberalcem in klerikalcem, kasneje komunistom in protirevolucionarjem, danes, v času, ki mu neoliberalna misel pravi konec ideologij, in ob pogojih mednarodno priznane države, pa vsem nam. Gre za konsenz, ki naj bi presegal vse partikularne ideologije, njegova artikulacija pa je moderna državna tvorba. Fikcija predstave o nepristranskosti tega izhodišča je v tem, da je ustvarjanje takega konsenza vselej neločljivo povezano z določenim političnim projektom, ki je pristranski že zato, ker se nujno zamejuje oziroma konfrontira z drugimi podobnimi političnimi projekti (*ki niso naši*). *Slovenska novejšja zgodovina*, ki temelji na tej fikciji, posledično ni teoretsko zasnovano delo, pač pa pripoved o slovenskem narodu, ki gradi svojo državnost, pripada zahodnemu svetu, oziroma se vanj od druge polovice petdesetih let 20. stoletja z odporom proti partijskim ideološkim pritiskom v kulturnem smislu vseskozi vrača.